

Roma Bončkutė

ALBERTO VIJŪKO-KOJALAVIČIAUS
VEIKALO *HISTORIA LITUANA* RECEPCIJA
SIMONO DAUKANTO DARBE
ISTORIJA ŽEMAITIŠKA

Anotacija. Straipsnyje tiriama, kaip XIX amžiaus pirmoje pusėje vyko perėjimas nuo retorinio prie individualaus kalbos vartojimo. Kaip parodė tekstologinė analizė, Simono Daukanto *Istorijos Žemaitiškos* pagrindinis tekstą organizuojantis šaltinis buvo Alberto Vijūko-Kojalavičiaus *Historia Lituana*. Prieinama prie išvados, kad Daukantas perėmė ne tik *Historia Lituana* struktūrą, bet ir turinio bei raiškos dalykus. Pasidavęs naujosios filologijos įtakai, Daukantas siekė reformuoti rašomąją kalbą, atskleisti lietuvių kalbos galimybes, todėl jo tekste pažodinio šaltinio vertimo atvejų labai nedaug. Kompiliuodamas Kojalavičiaus tekstą, jis kalbos pobūdžiu siekė išsiveržti iš veikale *Historia Lituana* vyraujančio universalus racionalizmo, apibendrinto požiūrio, statiškumo – viso, ką lėmė to meto retorinė tradicija. Straipsnyje parodoma, kad iš retorinės tradicijos Daukantas perėmė manieringosios, arba dirbtinės, iškalbos topus. Lyginant su Kojalavičiumi, jis vartojo kur kas daugiau manieringosios iškalbos topų. Manieringosios iškalbos topai kaip tradiciniai, skaitytojo atpažįstami teksto elementai turėjo padėti suvokti, jog tai tradicinis istorijos tekstas, tik parašytas lietuvių kalba; kartu jie suponavo prielaidą, kad skaitytojas kategoriškai neatmes autoriaus intencijų rašyti lietuviškai, naujų idėjų ir neleis nuvertinti autoriaus darbo.

Raktažodžiai: lietuvių literatūra (lotynų); lietuvių literatūra (19 a.); Albertas Vijūkas-Kojalavičius; Simonas Daukantas.

Simono Daukanto (* 1793–† 1864) didysis „romanas“ su lietuvių kalba lėmė žaidybinį požiūrį į ją. Siekdamas realizuoti rašomosios kalbos modernizavimo idėjas, Daukantas, net ir remdamasis šaltiniais, retai juos vertė pažodžiui. Dažniausiai jis gerokai nutoldavo nuo originalo, tarsi muzikuodamas, kaip rodo juodraščiai, ieškodavo tinkamiausios raiškos: vartodavo šnekamosios kalbos žodžius, jiems suteikdamas naujas reikšmes, neretai iškreipdavo teksto prasmę, faktus, padarydavo tekstą nelengvai suprantamą. Todėl jo darbų palyginimas su naudotais šaltiniais padeda interpretuoti tekstų prasmes, papildo žinias apie kūrybinio darbo pobūdį, atskleidžia istorijos rašymo intencijas, požiūrį į kalbą ir kt.

Iš kitų savo amžininkų ir XIX amžiaus pirmosios pusės kūrėjų Daukantas išsiskyrė itin radikalia lietuviškų religinių raštų kalbos kritika, kuri buvo nulemta iš vokiečių perimta kalbos filosofijos samprata. Savo veikale *Istorija žemaitiška* (1834; toliau – *IŽ*) jis rašo, kad pirmieji religiniai raštai, rašyti svetimšalių, „kurie, įvesdami krikščionišką tikėjimą, savo kalbos būdu lietuviškai rašė“¹, ir tęsia: „Teisingai šiandien mokyti vyrai, veizėdami į kalbą, kuria žmonys tebkalba, vadina tą raštų kalbą ypatinga, tai yra bažnyčios kalba (*Kirchen Sprache*)“ (*IŽ* I, 119). Žodžiai *Kirchen Sprache* gali rodyti ir tai, kad jis turi mintyje „mokytus vyrus“ vokiečius, pirmiausia, Johanną Gottfriedą Herderį, kurį nevienąsyk minėjo savo išrašuose iš šaltinių, suteikusių jam žinių apie lietuvių pagonybę². Taigi religinių raštų kalbos esmė galėjo būti suvokta Herderio, siūliusio rašomąją kalbą tobulinti šnekamosios kalbos (*Mutter Sprache*) pagrindu, įtakoje.

¹ Simonas Daukantas, *Istorija žemaitiška*, [d.] 1, parengė Birutė Vanagienė, įžangos straipsnį parašė Vytautas Merkys, (*Lituanistinė biblioteka*), Vilnius: Vaga, 1995, p. 118 (toliau – *IŽ* I).

² Taip yra, pavyzdžiui: Simonas Daukantas, (*Išrašai iš knygų apie etnografiją ir istoriją*), rankraštis saugomas Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto rankraštyne (toliau LLTI), F1_{SD}-40, lap. 21 recto-verso.

Herderio kalbos filosofija buvo glaudžiai susijusi su jo mintimis apie istoriją. Jis sakė, kad „Istorija nuolat vieną po kito iškelia vis naujus kūrinius, kiekvienam jų kaip prigimtinę teisę dovanodama unikalų pavidalą ir nepriklausomą egzistencijos būdą“³. Herderio visa ko pavidalų siejimas su aplinka, kurioje jie atsirado, suponavo požiūrį, kad tautos istorijai labai svarbi ir jos kalba.

Daukantas žinojo Franzo Boppo, Augusto ir Friedricho Schlegelių, Wilhelmo von Humboldto ir kitų vokiečių tyrėjų darbus⁴. Viename išrašų knygos puslapyje Daukantas pasižymėjo: „Über den Ursprung der Sprache, die meisterhaften Arbeiten <von> Herder's und Monboddos.. [...] Was die Behandlung der philosophischen Grammatik, die Zergliederung des Organismus der Sprachen, betrifft in neuerer und neuester Zeit die Untersuchungen von Silwestre de Sacy, Berhardy, Becker. u an. Aber nach die historische, Sprachlehre, welche sie Adelung. v. Schlegel's, Bopp's, Grimm's, Pott's, v. Humboldt, endlich gehört eben sowohl der ersten Richtung an welche das Moment der Sprache <zum Gegenstande> von philosophischen Standpunkte ins Auge fasst, wie der zweiten welche die Sprache zum Gegenstande historische Untersuchung macht“⁵. Daukantas, pirmtakų veikiamas, manė, kad kalba yra toks pat objektyvus kultūros elementas kaip ir kiti, kad jį galima keisti, perdirbti ir pritaikyti savo idėjoms kuo tiksliau išreikšti.

Humboldtas rašė, kad kalba reiškia ne pačius daiktus, o prasmes, kurios sukuriamos kūrybos metu⁶. Humboldtas kalbėjo apie žodžio

³ Cituota iš: Hayden White, *Metaistorija: Istorinė vaizduotė XIX amžiaus Europoje*, iš anglų kalbos vertė Halina Beresnevičiūtė-Nosálová, Gintautė Lidžiuvienė, Vilnius: Baltos lankos, 2003, p. 87.

⁴ Simonas Daukantas, *(Mokslinės literatūros sąrašas)*, LLTI – F1_{SD}–31.

⁵ „Apie kalbos kilmę, tobuli Herderio ir Monboddos darbai. Kas liečia filosofinę gramatiką ir kalbų organizmo padalinimą, galima būtų paminėti naujų ir naujaušiu laikų tyrinėjimus, priklausančius tokiems autoriams kaip Adelungas, Schlegelis, Boppas, Grimmas, Pottas, Humboldtas. Pagaliau priklauso [tie tyrinėjimai] pirmajai krypciai, kuri atkreipė ypatingą dėmesį į filosofinę kalbos pusę, ir antrajai, kuri kalbą pavertė istorinių tyrinėjimų objektu“ (Daukanto tekstas netaisytas – R.B.) Simonas Daukantas, *(Mokslinės literatūros sąrašas)*, LLTI – F1_{SD}–31, p. 49.

⁶ Cituota iš: Владимир Григорьевич Гак, *Языковые преобразования*, Москва: Школа „Языки русской культуры“, 1998, p. 260.

vidinę formą. Pasak jo, žodžio vidinė forma yra ne tik kažkas, kas vieną kartą pavadinama, bet kas turi tam tikrą vienodumą, vienytiškumą, kuris pasireiškia įvairiose kalbos formose. Humboldtas manė, kad mokantis kalbą reikia išmokti ne garsus, žodžio formas (morfologiją), sintaksę, bet įvaldyti žodžio vidinę formą. Samprotavimai apie žodžio vidinę formą glaudžiai buvo susiję su idėja, kad tikroji (natūralioji) kalba yra tik ta, kuri išmokta iš motinos, tai yra gimtoji. Daukantas manė, kad tik tikras lietuvis gali gerai mokėti lietuvių kalbą, gali ja kurti („jei tie patys mokytieji ne į Raštą Šventą veizėtu, bet pažvelgtų ant tų žodžių, kuriais išreiškia lietuviai ir žemaičiai“, *IŽ I, 118*).

Daukanto rašomosios kalbos reformavimo kryptis, nors specialiai niekur neaparta, bet žinoma iš įvairių jo tekstų. Daukanto pasisakymai leidžia manyti, kad jis suprato ir perėmė naujosios filologijos požiūrį į kalbą. Jis, kaip ir vokiečių filologai, nemanė, kad vienos kalbos yra svarbesnės už kitas, kuriomis, esą, galima tiksliau perteikti mintis. Daukantas tyrinėjo lietuvių kalbą, ypač žodžio vidinės formos galimybes. Štai jis rašo gramatikoje *Prasma lotynų kalbos*:

Žinoma yra, iog Žámaitee dideè taigo sawą kalbą i gamtą arba naturą, nesgi naturoje yra daiktaa noris weino ir tó patëis menciaus, weinog, didi, widutini ir maži: pagal to ir Žamaitee doud iems ipatingą wardą, ir teep berzùs, berzalis, berzelis [...]. Tas dar yra iwairesniù, iog Žámaitee tokę parskirą saugo ir patiuse weikrodiuse (in verbis.) [...] Ie tas weikimas yra mažùs, tad yra sakoma, briežteriejù, wersteriejù, sírgteriejù. [...] Ongalúgalo norint parodite, iog tebesù kokemì weikimì, in actione continua, tad reek priprądios weikrodì pridùrte ontaugą teb, tebi, ir teep sakoma yra, tebesù, tebraszau.⁷

Šiandien funkcinės lingvistikos vidinės žodžio formos (ryšys tarp žodžio reikšmės ir formos) tyrimai yra paremti psichologų tyrimais, kuriuos nagrinėja nuostatų teorija. Nuostata yra subjekto reakcija į objektą. Pavadinimo metu pirmą vietą užima būtent nuos-

⁷ Simonas Daukantas, *Prasmą lotinų kalbós*, paraszę K.W. Myle [i.e. Simonas Daukantas], Petrapilie: Ispausta pas K. Hintze, 1837, p. 47–48.

tata, o ne atspindys⁸. Taigi vidinė žodžio forma sukuriama nuostatos. Nuostatos realizacijos metu pasireiškia subjektyvumo (atsitiktinumo) ir objektyvumo momentas. Tačiau pabrėžiama, kad žmogus negali visko, ką jis mato ir nori pavadinti, perdirbti originaliai ir subjektyviai. Tos pačios kalbos vartotojų kolektyvas sukuria stereotipines nuostatas, kuriomis yra perteikiama objektyvi realybė.

Daukanto kalbos raida rodo⁹, kad jis negalvojo sukūręs rašomosios kalbos etaloną, atsižvelgdavo į siūlymus iš šalies, nevengė keisti savo nusistatymų, jei surasdavo tinkamesnę raišką. Manytina, kad Peterburgo lietuviai, intensyviai bendravę su istoriku, sudarė bendraminčių ratelį, kuriame individualios kalbos vartojimo nuostatos galėjo virsti bendromis, tam būreliui stereotipinėmis, taip tarsi sukuriant salono dialektą, kuris daugiau ar mažiau galbūt atsispindi Daukanto raštuose. Pagrindinis siaurame rate vartojamos kalbos bruožas būtų įprastų žodžių reikšmių keitimas, o Daukanto tekstus sunkiausia suprasti dėl žodžių desemantizacijos.

Regiant iš rankraščio leidimui *Istoriją Justinaus*¹⁰, analizuojant vertimo iš lotynų kalbos į lietuvių pobūdį, pastebėta, kad tarp vertimo ir tuo metu sukurtų kitų tekstų esama itin glaudaus ryšio. Daukantas leksiką, vartotą vertime, panaudodavo savo tekstuose ir atvirkščiai. Taigi jam lotyniškasis tekstas daugeliu atveju buvo raiškos mokytojas. Daukantas, versdamas žodžius į lietuvių kalbą, mažiau dairėsi į vieno ar kito žodžio vertimo tradiciją (pavyzdžiui, Konstantino Sirvydo žodyną), bet kūrė naujadarus, vartojo archaizmus, skolinius arba neretai šnekamosios kalbos žodžiams suteikdavo kitas reikšmes. Galbūt Sirvydo žodyną jis ignoravo sąmoningai, manydamas, kad tai yra *Kirchen Sprache* atspindys, o jo kalbinė strategija reikalavo išlaikyti

⁸ Владимир Григорьевич Гак, *op. cit.*, p. 261.

⁹ Apie tai daugiau žr.: Giedrius Subačius, „Simonas Daukantas: rašybos ir kūrybinių interesų kitimas“, in: *Iš Lietuvos istorijos tyrinėjimų*, Vilnius: Academia, 1991, p. 58–64.

¹⁰ Marcus Junianus Justinus, *Istorija Justinaus*, parengė, pratarinę, įvadinį straipsnį ir komentarus parašė Roma Bončkutė, [vertė Simonas Daukantas], Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2006.

lietuvių kalbos dvasią, atkurti tikrąsias lietuviškų žodžių reikšmes¹¹. Todėl Daukanto istorijos, kuriose kaip prototekstas dominuoja Alberto Vijūko-Kojalavičiaus *Historia Lituana* (toliau – *HL*), be lotyniškųjų teksto kontekstų nėra lengvai suprantamos. Kaip sako Umberto Eco, „pagal vertimą, kad ir koks jis klaidingas būtų, galima atpažinti tekstą, kuris buvo prieš vertimą“¹².

Kadangi Daukanto pirmosios istorijos *Darbai senovės lietuvių ir žemaičių* (1822; toliau – *Darbai*; jie buvo *Istorijos Žemaitiškos* pagrindas) daugiau negu 50 procentų teksto yra Alberto Vijūko-Kojalavičiaus *Historia Lituana* atpasakojimas (papildant duomenimis iš Augusto Friedricho Ferdinando von Kotzebue, Nikolajaus Karamzino ir kt. darbų), atsiranda puiki galimybė kalbėti ne tik apie Daukanto požiūrį į Kojalavičiaus tekstą, bet ir pastarojo pagalba geriau suvokti Daukanto teksto prasmę, nes būtent konteksto pagalba lengviau nustatyti žodžio reikšmės pajudėjimo kryptį (desemantizacija).

Šiame straipsnyje analizei pasirinkta *IŽ*, tačiau lyginama ir su *Darby* tekstu. Straipsnyje cituojama ne iš *IŽ* rankraščio, o iš Birutės Vanagienės sureduoto leidinio, todėl nekalbama apie Daukanto rašybos, žemaitiškų ar pan. žodžių formų bei sintaksės transformacijas. Alberto Vijūko-Kojalavičiaus *Historiae Lituanae pars prior* cituojama ir iš originalo¹³, ir iš vertimo¹⁴.

¹¹ Pavyzdžiui, Daukantas *IŽ* lotynišką žodį *eques* „raitelis“ išverčia: „eržilas, arba kavalierius“, „liepė eržilui savo rūmų“, „noris nėra raštų to eržilo“, „nuogaštavo šiaurės eržilo kaip nuožmaus lietuvio“, nors Sirvydo žodyne yra tinkamas žodis „raytas, raytinikas“.

¹² Умберто Эко, *Сказать почти то же самое: Опыт о переводе*, перевод с итальянского и прочих Андрея Ковалёва, Санкт-Петербург: Symposium, 2006, p. 53.

¹³ Albertas Vijūkas-Kojalavičius, *Historiae Litvanae pars prior: De rebus Lituanorum ante susceptam Christianam religionem, conjunctionemque Magni Lituaniae Ducatus cum Regno Poloniae, libri novem*, auctore p. Alberto Wiiuk Koialowicz Soc. Iesu s.th.d., Dantisci: Sumptibus Georgii Försteri, 1650. Egzempliorius, kuriu naudotasi, saugomas Klaipėdos universiteto K. Pemkaus bibliotekoje.

¹⁴ Albertas Vijūkas-Kojalavičius, *Lietuvos istorija*, iš lotynų kalbos vertė Leonas Valkūnas, įvadą ir paaiškinimus parašė Juozas Jurginis, (*Lituanistinė biblioteka*), Vilnius: Vaga, 1989 (antrasis leidimas). Toliau – *LI*.

Šio straipsnio tikslas – aptarti *HL* recepcijos pobūdį Daukanto veikale *IŽ*. Uždaviniai: 1) pateikti *IŽ* tekstologinės analizės rezultatus; 2) panagrinėti Kojalavičiaus teksto sekimo pobūdį ir 3) aptarti Daukanto kalbos ypatumus.

II

Daukantas, savo Lietuvos istorijos versijai pasirinkdamas pagrindu Alberto Vijūko-Kojalavičiaus *Historia Lituana*, nebuvo originalus. Kojalavičius XIX amžiuje dar buvo aktualus ir populiarus. Tačiau patriotiškai nusistačiusiam Daukantui, matyt, buvo labai svarbu, kad *HL* autorius yra lietuvis. Štai *Darbu* pratarmėje nurodydamas autorius, kurie parašė Lietuvos istoriją, jis sako: „Pirmasis Strijkauskis, gimimo lenkas, būdamas Varniuose kanauninku, surašė lenkiškai darbus lietuvių ir žemaičių [...]. Antras Vijūkas-Kojalavičius (arba, kaip lietuviai vadina, Kojalas) gimimo lietuvis nuo Kauno, jezuvitas, garsus moksle savo amžiuje, pagailęs savo giminės užmirštos ir apleistos, surašė lotyniškai jos darbus“¹⁵. Rašydamas istoriją *Pasakojimas apie veikalus senovės lietuvių*¹⁶ (apie 1850–1854, toliau – *Pasakojimas*), Daukantas pratarmėje¹⁷, nors jau ne pirmoje vietoje, kaip *Darbuose*, šalia Nikolajaus Karamzino, Johanno Voigto nurodo Kojalavičių (paskutinis šioje grupėje liko Teodoras Narbutas), tuo patvirtindamas, kad pastarasis jam išliko svarbus autorius. Daukantas pirmtąkų veikalus pavadina vadovais („Vadovais mano tame rašte buvo“), taip ne tik atskleisdamas jam reikšmingus šaltinius, bet ir pripažindamas jų autoritetingumą.

¹⁵ Simonas Daukantas, „Darbai senųjų lietuvių ir žemaičių“, in: idem, *Raštai*, [d.] 1, sudarė, įvadą ir paaiškinimus parašė Vytautas Merkys, tekstą paruošė Birutė Vanagienė, (*Lituanistinė biblioteka*), Vilnius: Vaga, p. 37–38.

¹⁶ Simonas Daukantas, „Pasakojimas apie veikalus lietuvių tautos senovėje“, in: idem, *Raštai*, [d.] 2, sudarė, įvadą ir paaiškinimus parašė Vytautas Merkys, tekstą paruošė Birutė Vanagienė, (*Lituanistinė biblioteka*), Vilnius: Vaga, 1976, p. 6–706.

¹⁷ Daukantas nebuvo spėjęs parašyti pratarmės veikalui *Istorija Žemaitiška*, todėl tenka žiūrėti į *Pasakojimo* tekstą.

Tekstologinė analizė parodė, kad *HL* buvo Daukanto *Darbu* struktūros, istoriografinio pasakojimo pirmavaizdis. Galėjo būti keletas priežasčių, kodėl Daukantas sekimui pasirinko *HL*. Pirmiausia, kaip rašo Jörn Rūsenas, „Istorinio formavimo (retorinis) aspektas istorikų kaip mokslininkų savivokoje atsilieka, palyginti su vis toliau tobulėjančiomis tyrinėjimo technikomis“¹⁸. Daukantas, nors net ir pavadinimuose nerašydamas žodžio istorija (pavadinimas *Istorija Žemaitiška* ne jo ranka užrašytas), rodė savo naują požiūrį į istoriografiją, tačiau jo šaltinių kritikos faktiškumas būtų buvęs „nuogas“ (perfrazavus Rūseną), ir jis rinkosi Kojalavičiaus darbą, kurio turinys bei kalba jam imponavo: „išguldymas darbų, skaisnumas kalbos, aiškumas žodžių neb gali būti geresnis nė kokiame rašte“ (*Darbai*, p. 38).

Daukantas *Darbuose* pirmąjį *HL* tomą išnašose nurodo 6o kartų; *IŽ* – 19; istorijose *Būdas senovės lietuvių, kalnėnų ir žemaičių* (toliau – *Būdas*) – 12 ir *Pasakojimas* – 9 (o *HL* antrojo tomo – 26). Tačiau iš tikrųjų *IŽ* Kojalavičiaus teksto išliko daugiau, negu gali atrodyti pagal sumažėjusį nuorodų skaičių. Palyginus *Darbu* ir *IŽ* tekstus matyti, kad pirmasis tekstas buvo pildytas naujais šaltiniais, ypač gausiai – Karamzino ir Voigto darbais, o kartais buvo grįžtama prie Kojalavičiaus, ir tekstas buvo patikslinamas ar papildomas, keičiama leksika. Pavyzdžiui, Daukantas *Darbuose* pateikia pasakojimą, paimtą iš *HL* apie senovės lietuvių žygį, kurio metu jie turėjo įveikti upę, ir išnašoje nurodo šaltinį „Koialowicz, Hist. Lit., t. I, par. 1, l. III“, tačiau *IŽ* nuorodos jau nėra, nors tekstas perrašytas beveik identišškai:

¹⁸ Jörn Rūsen, *Istorika: Istorikos darbų rinktinė*, sudarytojas ir mokslinis redaktorius Zenonas Norkus, iš vokiečių kalbos vertė Arūnas Jankauskas, Vilnius: Margi raštai, 2007, p. 112.

HL	Darbai	IŽ
Ne qua verò mora in fluviiis effēt, toti exercitui imperatum: ut bini quique milites, utrem ex Vri corio confectum, duobus per fluvios deportandis commodum, secum ferrrent. Amiffus tamen eft aliquoties, his expeditionibus exercitus: et reddentibus vicem Ruffis, magna pars Litvania de libertate dejecta (p. 48–49) ¹⁹ .	Atėjęs pas upę Daugavą, geisdamas kuo veikiau persikelti, liepė savo kareiviams, po du sutūpdamos į kailį tauro, per upę keltis; kaipogi žemaičiai, lietuviai, viena valanda tokiose valtyse upę perėję, gudus iš nežinių antpuolė, kaimus nudegino, į pilį Lovatę įsilaužė ir, daugybes tenai turtų suėmę, namon pargrįžo (p. 121).	Bet, radęs Daugavą didžiai patvinusią, nemintąs, ką bedaryti ir kaip veikesniai per upį persikelti, būk liepęs savo kareiviams dviej[au] sutūpdamos ant taurio kailio per upį keltis, kaipogi tokiose odų valtyse žemaičiai ir lietuviai persikėlę staiga gudus antpuolė, kaimas nudegino, į pilį Lotavę varu įsilaužę sugriovė, apygardose kurios daugybes grobio pagrieję, namon pargrįžo (p. 169),

Nors Daukantas nuorodą parašė po žodžių „namon pargrįžo“, tačiau, kaip matyti iš pavyzdžio, Kojalavičiaus sakiniai nėra tik laisvai išversti, bet yra papildyti ir pakeisti. Daukantas *Darbuose* neutralų tariamąją nuosaka parašytą pasakymą *Ne qua vero mora in fluviiis esset* perteikia ekspresyviau: „geisdamas kuo veikiau persikelti“, o *IŽ* originalo tekste esantį statiškumą, kurį lemia vardažodinio tarinio *mora esset* pavartojimas, keičia esamojo laiko dalyviu, suteikiančiu pasakymui asmeniškumo ir gyvumo „nemintąs, ką bedaryti ir kaip veikesniai per upį persikelti, būk liepęs“. Daukantas atsisako ir neveikiamosios rūšies bei reikiamybės dalyvių (*imperatum, confectum, deportandis, amissus*), kurie taip pat tekstą daro statišką. Jis labiau apibendrintą Kojalavičiaus tekstą yra linkęs konkretinti, suasmeninti. Pavyzdžiui, šiame sakinyje *exercitui* keičiamas „kareiviams“.

¹⁹ „Kad upės netrukdytų žygiuoti, visai kariuomenei įsakė, kad kiekviena pora kareivių neštųsi tauro odos maišą, kuriuo galėjo dviese persikelti per upę. Tačiau kariuomenė tuose žygiuose kelis kartus tapo sumušta, o rusams keršijant, didelė Lietuvos dalis neteko laisvės“ (LI 71–72).

Atkreiptinas dėmesys į dualio (daukantiškai „kieymarinis“) formos pavartojimą „dviej[au] sutūpdamos“. Daukantas ir užrašuose buvo įsirašęs, kad Augustas Schlegelis 1827 metais Berlyno akademijoje skaitė paskaitą apie dualį²⁰, ir gramatikoje *Prasma lotynų kalbos* dualį išskyrė greta antro ir trečio asmens. Tai tik mažas pastebėjimas, kaip jis lietuvių kalbos tyrinėjimų analizės rezultatus aktyvuodavo kūryboje.

Lyginant Daukanto ir Kojalavičiaus tekstus, matyti ontologinis perėjimas tarp kalbėjimo ir mąstymo, pastebima, kaip kalba XIX amžiaus tekstuose įgyja savarankišką būtį, kuri atsiremia tik į savo pačios vidines galimybes²¹. Kojalavičius rašo: „Tačiau kariuomenė tuose žygiuose kelis kartus tapo sumušta, o rusams keršijant, didelė Lietuvos dalis neteko laisvės“, o Daukantas – „tokiose odų valtyse žemaičiai ir lietuviai persikėlę staiga gudus antpuolė, kaimas nudegino, į pilį Lotavę varu įsilaužę sugriovė, apygardose kurios daugybes grobio pagrieję, namon pargrįžo“. Galima būtų nurodyti ir daugiau vietų, kur Daukantas iškreipia pirmtako tekstą ir, turbūt keldamas lietuvių dvasią, praeities įvykiams suteikia daugiau sėkmės ženklų.

Reikia pastebėti, kad Daukantas, sekdamas *HL*, beveik niekada nerašė kabučių, matyt, todėl, kad, kaip jis pats sako, Kojalavičiaus istorija jam buvo vadovas, o jis perrašė ištisus puslapius. *Darbuose* galima rasti vietų, kur panašiu būdu, kaip ankstesnėje citatoje, Daukantas Kojalavičiaus teksto pagrindu kūrė savąjį (*IŽ* tokių vietų mažiau). Pavyzdžiui, Daukantas aprašo Kerniaus laidotuves taip, kaip Kojalavičiaus *HL* buvo aprašytos apeigos atsisveikinant su Šventaragiu (apie Kerniaus mirtį čia pasakyta taip: „Kai pasitraukė iš gyvenimo, jis buvo iškilmingai pašarvotas (kaip tais laikais derėjo) ir ant aukštos kalvos prie Deltuvos palaidotas“, *LI* 68):

²⁰ Simonas Daukantas, *Išrašai iš knygų*, p. 50.

²¹ Prg.: Мишель Фуко, *Слова и вещи: Археология гуманитарных наук*, перевод с французского: часть первая – В. П. Визгин, часть вторая – Н. С. Автономова, Санкт-Петербург: А-сэд, 1994, p. 320.

HL	IŽ
<p>His ita ordine peractis, Principis defuncti corpus, militari habitu à proceribus ad rogam elatum est: editore pyræ loco, haud longè à Principe, locata arma, quibus à tyrociniò usque militari usus fuerat, gladius, hasta, pharetra cum arcu et sagittis: inferiore loco falcones, paria bina canum venaticorum, fervus et equus, qui virventi maximè in deliciis: hæc universa, cum subjectus ignis corripuisset; tum sublatà simul comploratione, proceres urforum et pantherarum refectos ungues, extremi obsequii vice in flammam jactare. Nam de altera vita, quam habituri à morte essent mortales, redituque animarum ad sua corpora, cum DEUS quispiam, illis ignotus, ad jus dicendum in altissimum montem universum mortale genus, evocaturus è tumulis esset, apud veteres illos Litvanos, rerum Divinarum penitus rudes, quanquam barbarè et superstitiosè, tamen aliquid credebatur. Existimabant igitur mortuos olim unguibus illis opus habituros, cum præruptus, altusque mons, per difficiles aditus, singulis superandus esset (140–141)²².</p>	<p>Padėję pirma nabaštiką, arba lavoną, nuometuose suvyturtą ant malkos su visų įtikimuoju jo tarnu, karės žirgu, jo šarvo- mis, ragotinė, vylčiomis, su pėdsakiais, su sakalu ar vanagu degino. Pradėjus liepsnai tvaskėti, svietas su diduomene ir jo gentimis, girdamas darus nabaštiko mėčiojo į ugnį nagus meškos ir lūšies, tardamas, jog, nustipus geram ar doram žmogui, reikią keliauti kur tenai į aukštybes per didžiai aštrų ir žiaudų uolos kalną, darin metė nagus meškos, idant, ropodami per tą kalną, su tais nagis įsikibę galėtų pailsėti (154).</p>

Kaip matyti iš pateikto pavyzdžio, Daukantas iš esmės tą pačią informaciją perteikia naudodamas ir šnekamosios kalbos žodžius („nabaštiką“, „nustipus“), ir žodžius, paimtus iš liaudies dainų poetikos atsargų („nuometuose suvyturtą ant malkos su visų įtikimuoju jo

²² „Visa šitai deramai sutvarkius, mirusiojo valdovo kūnas, aprengtas kario drabužiais, buvo didikų užkeltas ant laužo; jo viršuje, netoli valdovo, sudėjo ginklus, kuriais jis nuolat naudojosi nuo karo tarnybos pradžios: kalaviją, ietį, lanką bei strėlinę su strėlėmis, žemiau – sakalus, dvi poras medžioklinių šunų, tarną ir žirgą, kurie gyvam buvo mieliausi; kai visa tai apėmė apačioje užkurta ugnis, prasidėjo raudos, didikai mėtė į liepsnas lokių bei lūšių nagus, pareikšdami šitaip savo pagarbą. Mat tie senovės lietuviai, beveik visiškai nenusivokdami apie dieviškus dalykus, turėjo vis dėlto šiokų tokų supratimą, kad ir nemokšišką bei prietaringą, apie kitą gyvenimą, kurį mirtingieji gyvenią po mirties, ir apie vėlių grįžimą į savo kūnus, kai kažin koks dievas, jiems nežinomas, pašauksiąs iš kapų į aukštą kalną teisti visą žmonių giminę“ (LI 129–130).

tarnu, karės žirgu, jo šarvomis, ragotinė, vylyčiomis, su pėdsakiais, su sakalu ar vanagu degino“). Ypač pavykęs atrodo junginys „nuometuose suvyturtą“ vietoj *militari habitu* (kario drabužiais). Taip autorius ne tik priartina istoriją, ją sužmogina, bet ir perteikia savo vertinimą. Daukanto požiūris į istoriją ir jos rašymo pobūdį matomas, ir kai jis vietoj *Principis, Principe*, rašo „nabaštikas“. Pavartotas gyvosios kalbos žodis suteikia tekstui daugiau ekspresyvumo, priartina herojų, nes jis, pasirodo, toks pat mirtingasis kaip kiekvienas paprastas žmogus; taip sukeliama skaitytojų jausmai. Galima atkreipti dėmesį ir į pavartotą žodžių junginį „doram žmogui“. Daukantas savo tekstuose (net ir vertimuose) žmogaus vardą vartojo „taupiai“, ne bet kas šiuo žodžiu buvo pavadinamas²³.

Pasitaiko tokių Daukanto teksto vietų, kur kokie penki puslapiai beveik ištisai nurašyti iš Kojalavičiaus, kartais papildant faktus kitais šaltiniais. Atrodo, kad Daukantas dažniausiai šaltinių medžiagą atpasakodavo iš atminties. Galima rasti vietų, kur Daukantas, lyginant su *HL*, pateikia ne tuos skaičius, pavardes, faktus. Pavyzdžiui, *Darbuose* ir *IŽ secure ad balneum euntem adorti* (*HL* 113) išvertė atvirkščiai „pareinantį Treniotą iš pirties nukavo metuose 1264“ (*IŽ* I, 406).

Išnašas Daukantas dažniausiai surašydavo vėliau, nurodydamas tik tomus ir dalis, itin retai – puslapius. Palyginus išnašose nurodomus puslapius su *HL*, iš penkių nuorodų atitiko trys. Kai Daukantas atpasakodavo ištisus *HL* puslapius, pateikdavo nuorodą į Kojalavičiaus tekstą dažniausiai tuomet, jei tekdavo įterpti informaciją iš kito šaltinio. Daukantas išnašose (jos ne visada būna puslapio apačioje, kartais skliausteliuose, pačiame tekste, kai tekstas buvo vėliau pildytas įkljomis) dažniausiai rašė tik *HL* tomą, dalį ir knygą, nenurodydamas puslapio (pavyzdžiui, *Koialowicz, Hist. Lith., t. 1, p. 1, 1*). Pasitaiko, kai Daukantas nurodo netiksliai, pavyzdžiui, rašo *Koialowicz, Hist.*

²³ Plg.: Ignas Končius, *Žemaičio šnekos*, Vilnius: Vaga, 1996, p. 76–80.

Lit., t. I, p. I, l. III, tačiau iš tikrųjų turėtų būti *liber IV* (*IŽ I*, 349). *IŽ* paskutinį kartą išnaša parašoma pasakojant apie Gedimino kovas (1326 m.), o iš tikrųjų Daukantas ir toliau vadovavosi *HL* tekstu, ir tai atsispindėjo *Darbuose*. Pavyzdžiui, *HL I* tomo nuoroda *Darbuose* paskutinį kartą parašoma kalbant apie Kęstučio nužudymą; be abejo, tai atsispindi ir *IŽ*, tačiau ten nuorodos į Kojalavičiaus tekstą jau nėra. Kadangi išnašų beveik nėra *IŽ* antroje teksto pusėje, tai ne tik paremia mintį, kad dažniausiai išnašos buvo surašomos vėliau (yra nuorodų tekste, bet nėra išnašų), bet ir parodo, kad autorius, baigdamas darbą, jau būdavo pervargęs, o galbūt ir nekantrumas tekstą parodyti kitiems, tikintis parėmimo išspausdinti, trukdydavo iki galo sutvarkyti tekstą.

Paminėtina, kad Daukantas beveik ištisai praleisdavo Kojalavičiaus aforizmus, iš tradicinės literatūros perimtas minties klišes, pavyzdžiui, *Non diu sollicitationem tulit Troynati animus, suopte ingenio in ambitionem pronus. Destinatis consiliis, ipse eventus viam aperuit* (*HL* 109; „Neilgai atsilaukė tiems kurstymams Treniotos širdis, iš prigimties pati linkusi į garbę. Kai buvo suderinti siekimai, padėjo pats likimas“, *LI* 110). Daukantas, kaip buvo būdinga jo epochoje, savo tekste gausiai naudojo liaudies priežodžių ir patarlių. Pavyzdžiui, štai kaip jis keičia Kojalavičiaus tekstą *cum vili illa lacernâ, animum cruentum atque vindictæ cupidum, ad Principatum attulit* (*HL* 119; „tuo pigiu apsiaustu dangstydamas kraugerišką ir kerštingą širdį“, *LI* 116): „kaipogi ant žitkuotų rūbų kunigaikščio ašutinę antmovę dėvėjo, nuo ko buvo vadinamu vilku ėrelio kaily, kursai paviršiuje nekaltu rodės, o širdy piktybę slėpė“ (*IŽ I*, 422). Tačiau reikia pasakyti, kad posakį „Svetimo geisdamas, savo nustoja“ (*IŽ I*, 59) paliko, nes tai atitiko Daukanto etnocentrinę orientaciją.

Galima pateikti ilgesnę citatą, iš kurios matyti, kaip Daukantas keitė *HL*:

<i>HL</i>	Darbai	<i>IŽ</i>
<p>Eādem nocte Iagelo proculcatis amicitiaē, fanguinis, jurisfurandi, hospitii iuribus Kieyftutum ac Vitoldum comprehendendi iubet; atque illum avehi Krevum, hunc Vilnæ in custodiam conjici. Ita Heros ille tot casibus medios inter hostes superior, consilio Vlyffes, manu Achilles Litvaniaē, nepotis scelere domi interiit: quintâ nocte submissis à Iagelone ficiariis (præcipui erant ex illis qui cubiculi Principis officiiis præerant, Proxa, Bilgenus, Kifzyca, aliique) in carcere Krevenfi strangulatus est (371–372)²⁴.</p>	<p>Tuojau Jogaila Kęstutį, Krėvos pily užrakinęs, nuzurdojo tikrąjį savo dėdę, vyrą garbingą, visų didžiausią karį savo amžių, kursai ne kartą dangstė krūtimis savo ūkę; mirė nuo kraugeringo brolio sūnaus Jogailos, nuo to, kuriam vieną kartą sostą Lietuvos buvo davęs, antrą kartą gyvybę dovanojęs; taip tatai išsimokėjo už tiek geradarysčių, jog iškaršusiam seneliui ir savo geradėjui nebleido amžiaus galo besulaukti, atėmęs neteisingai nuo jo Lietuvos sostą, dar gyvybę visų išmintingiausiasian vyrui išplėšė (335).</p>	<p>Vos įėjus į Vilnių, liepė jis Kęstutį, senelį baltą it sniegą, geležiniais apkalti ir savo broliui Skirgailai į Krėvos pilę jį nulydėti ir tenai tamsioj bei ūmygoj kali[ny]čioj užrakinti. Kad paskui 4 dienas buvus Skirgaila apent tenai nugrįžo, buvo jau Prokša, Jogailos skinkis, kunigaikštį nusmaugęs. Vienok dėl paklėstimo taip baisios savo nuodėmės Jogaila liepė jį su goda palaidoti, kaipogi Skirgaila, parvežęs nabaštiką į Vilnių, tenai sena dobe su iškilme, šarvose apmautą, kardą pa juostą, su jo karės žirgu, pėdsakiais, sakalais ant malkinės sudegino. Taip pabengė šio svieto vargus visų didžiausias Lietuvos vytis, pagirtas vyras savo narsybe ir drąsybe, visų garsiausias karvedys savo amžiaus (II, 27).</p>

²⁴ „Tą pačią naktį Jogaila, pamynęs draugystės bei giminstės ryšius, sulaužęs priesaiką ir sutrypęs svetingumą, įsakė suimti Kęstutį bei Vytautą: pirmąjį liepė nuvežti į Krėvą, antrąjį – įkalinti Vilniuje. Šitaip tas didvyris, ne vieną kartą ištrūkęs iš priešo nagų, dėl savo sumanumo tikras Lietuvos Odisejas, o dėl narsumo – Achilles, žuvo gimtajame krašte per brolio kalnę: penktą naktį Jogailos pasiūsti budeliai (žymiausi iš jų valdovo prižiūrėtojai Prokša, Bilgenis, Lisica ir kiti) Krėvos kalėjime pasmaugė“ (LI 273).

Kaip buvo matyti ir iš ankstesnių pavyzdžių, Daukantas linkęs tekstą perteikti ekspresyviau ir Kojalavičiaus sakinyje esantį vardažodį *Kieystutum* papildoma pažyminiiais „Kęstutį, senelį baltą it sniegą“, o neutralius *comprehendi jubet* verčia „geležiniais apkalti“; *illum avebi Krevum* – „į Krėvos pilę jį nulydėti ir tenai tamsioj bei ūmygoj kali[ny] čioj užrakinti“. Nors Daukantas ir buvo didelis Antikos gerbėjas, bet Kojalavičiaus įžvelgtą Kęstučio gyvenimo paralelę su Odiseju ir Achilu jis išmeta: *Ita Heros ille tot casibus medios inter hostes superior, consilio Vlysses, manu Achilles Lituaniae, nepotis scelere domi interiit.*

Daukantas daugelį Kojalavičiaus tekste buvusių retorikos figūrų praleido, jas turbūt traktuodamas kaip išreiškiančias pasenusią ideologiją, kaip dirbtinas, knygines, neatitikusias jo istorijos sampratos ir rašomosios kalbos koncepcijos. Kojalavičiaus tekstas atspindėjo racialesnį požiūrį į istoriją, o jo abstraktūs apibendrinimai neatitiko Daukanto požiūrio į istoriją ir individą joje.

Įdomu, kad rašydamas *Pasakojimą*, Daukantas grįžo prie Kojalavičiaus teksto, beveik visur iš *HL* pirmojo tomo sužymėjo puslapių numerius, tikslino duomenis, pavyzdžiui:

<i>HL</i>	<i>IŽ</i>	Pasakojimas
Communi itaque omnium voluntate, bellum contra Poloniam decernitur. Trahuntur in focietatem Poloucii et Litvani. Ingentes copia quadrifariam diviso exercitu, in hostiles agros immittuntur: fit ingens undique strages, cum populabundæ legiones ad Vistulam usque ferro et igne penetrarent. Redibat jam victoria prædaque lætus exercitus: et <i>quòd</i>	Nustipus Boleslovui Drąsiajam, Lenkų kunigaikščiui, gudai, nubengę namų kerštus ir nusikratę palaučių, norėjo atgauti tą kraštą, kurį jiems Boleslovas buvo užėmęs, vienok gudai, neturėdami didžios galios, patelkė dar į tą karę lietuvius ir palaučius, su kuriais gudų kunigaikščiai susinėrę traukė keliomis žaromis į Lenkų ūkę. Lietuviai netikėliai naikino	Tam radusis Lenkuose, gudai, norėdami atgiežti apmaudą ant lenkų, kurie su Boleslovu Drąsioju buvo jiems padarę dideles terliones, bet patys nevildamos savo galia, patelkė dar į tą žygį lietuvius ir palaučius. Tai, persikiedę į keturias žaras, traukė į Lenkų patsvietį, įėjus tenai, teriojo ir naikino visa, ką sutikdami, miestus, bažnyčias ir kaimus ing plėnis lakino

<p><i>hostilibus agris egressus, omnia securiora putaret, ex latitia liberiùs miles in castris agere; ordines, excubias negligere; difciplinam folvere (43)</i>²⁵.</p>	<p>visa, ką tenai sutiko, o gudai, gieždami apmaudą ant lenkų, nebžinojos patys ką bedarą: miestus, bažnyčias į plėnis lakino ir tokia savo smarkybe taip nugandino gyventojus, jog niekas nedrįso iš pilių lįsti ir gudų drausti, kurie visose pusėse ugnis žarstė, kaimas degindami. Nuterioję gudai baisiai visą Lenkų kraštą lig pat Yslai ir prisiplėšę visokių turtų linksmi grįžo namon. Nes begriždami gudai su visu nuliozgo ir eilas tarp savęs sujaugė, sargčių pas taborius, arba abažus, neblaikė ir linksminos su talkėjais, lenkus nuveikę (153).</p>	<p>ir tokia savo smarkybe taip nugandino gyventojus, jog niekas nedrįso gudų drausti, kurie visose pusėse ugnį žarstė. Taip nusiaubę baisiai baiseniai visą Lenkų pasvietį iki pat Islos, arba Vislos, upės ir priplėšę visokių turtų, linksmai grįžo jau namon. Nes gudai begriždami suvisu nuliozgo ir rindas tarp savęs sujaugė, sargčių pas taborius, arba abažus, neblaikė ir linksminos su talkėjais, lenkus nuveikę (59–60).</p>
---	---	--

Pavyzdyje matyti, kaip Daukantas vietoj „keliomis“ pagal Kojalavičių patikslina „keturiomis“, pridėda „Vislos“. Daukantas čia Kojalavičiaus apibendrintą požiūrį, kuris išreiškiamas neveikiamosios rūšies veiksmažodžiais, daiktavardžiais (*exercitus, legiones, miles*), pagyvina, veikiamosios rūšies veiksmažodžiais ir dalyviais sukuria teksto dinamiką.

Apibendrinant, kas anksčiau pasakyta, galima tarti, kad, nors *IŽ* nuorodų į *HL* yra mažiau, tačiau palyginus *HL* ir *IŽ* tekstus matyti,

²⁵ „Todėl rusai visi kaip vienas nutarė kariauti prieš Lenkiją. Į sąjungininkus pasikvietė polovcus ir lietuvius. Didžiulė kariuomenė, traukdama keturiomis voromis, užpuolė priešo žemę: visur prasidėjo žiaurios skerdynės, kai niokojančios kariaunos viską kalaviju ir ugnimi siaubė ligi pat Vyslos. Pagaliau kariauna, džiaugdama dėl pergalės ir grobio, pasuko atgal, mat, pasitraukusi iš priešų žemės, manė nebesutiksianti niekur pavojaus; kariai iš to džiaugsmo ėmė laisviau elgtis stovyklose, nepaisę tvarkos, nėjo sargybos, pairo drausmė“ (*LI 67*).

kad daug Kojalavičiaus teksto, nors kai kur sutrumpinto ir papildyto naujais šaltiniais, *IŽ* išliko. Galima būtų manyti, kad rašydamas *IŽ*, Daukantas *Darbu* tekste esantį Kojalavičiaus tekstą jau suvokė kaip savo ir jį redagavo. Tačiau kartais Daukantas grįždavo prie *HL* ir savo kūrinių tikslindavo, papildydavo. Tai, be abejo, tik dar kartą parodo, kad Daukantas gerai žinojo pirmtako tekstą, ir jo autoritetingumas laikui bėgant nesumažėjo.

Nors Daukantas sekė Kojalavičiaus veikalu, kurio idėjos išliko aktualios per visą XVIII–XIX amžių, tačiau jo istorijos amžininkų buvo gerokai sukritikuotos. Kyla klausimas, kodėl istorija, kurioje tiek daug remtasi pripažintu autoriumi, papildyta naujais šaltiniais, kaip reikalavo to laiko istorijos mokslas, aukštesnio luomo atstovų, pasisakiusių už lietuvių kalbos vartojimą rašte, buvo sutikta šaltai. Simonas Stanevičius laiške Teodorui Narbutui rašė: „Tarp rankraščių tėra du, kuriuos čia vertėtų paminėti. Vienas jų, kelių lakštų dydžio, nagrinėja Lietuvos istorijos šaltinius, antrasis, žemaitiškai parašytas, apima Lietuvos istoriją nuo pradžios iki Vytauto ir Jogailos mirties. Šis rankraštis nėra paties amžinos atminties Plioterio veikalas, bet nuorašas kito, kurį jam vienas jo draugų buvo davęs perskaityti. Tai žinių rinkinys iš šaltinių, kurie visų žinomi: Henrikas Latvis, Dusburgas, Strijkovskis, Kojalavičius, Hartknochas, Kocebė, Karamzinas, Teodoras Narbutas laikraštyje *Tygodnik Wileński*, Hlebovičiaus *Vytauto gyvenimas* ir t.t.“²⁶ Istorijos tyrimo metodo originalumo prasme Stanevičiui Daukantas buvo kompiliatorius. Jis neužčiuopė jo novatoriškumo – nuojautos, kad nebegalima rašyti taip kaip anksčiau: „Mano nuomone, negalima rašyti nei vien gryna žemaičių, nei gryna aukštaičių [tarme], bet reikia domėtis jų švelnumu, harmoningumu ir glaustumu, neatsisakyti dalyvių, liaudis juos mėgsta ir vartoja, taip pat raštuose reikia sekti liaudimi, jei atitinka aukščiau minėtas sąlygas“²⁷. Matyti, kad

²⁶ Simonas Stanevičius, *Raštai*, paruošė Jurgis Lebedys, (*Lituanistinė biblioteka*), Vilnius: Vaga, 1967, p. 419.

²⁷ Simonas Daukantas, *Raštai*, [d.] 2, p. 788.

Daukantas pasakymu „jei atitinka minėtas sąlygas“ suteikia galimybę autoriaus subjektyvumui, kad kūrėjas, atsižvelgdamas į kalbos dvasią, turi galimybę nuspręsti, kas kiekvienu atveju geriau tinka.

Albertas Vijūkas-Kojalavičius ir Simonas Daukantas, norėdami savo darbams suteikti didesnės vertės, tradiciškai stengėsi remtis autoritetingais šaltiniais. Abu autoriai laikosi nuostatos, kad užrašytas tekstas yra vertas dėmesio. Kojalavičius sako: „Man, ieškančiam išeities iš tokių abejonių, kai reikalo esmė paremiama tik spėliojimu, daug padėjo Volfgango Lazijaus teiginys [...]“ (LI 44); „šitai tvirtina prieš keturis šimtmečius surašytame veikalė Petras iš Dusburgo, Livonijos riterių kunigas ir istorikas, gyvenęs arčiau anų laikų nei mūsų“ (LI 62). Daukantui autoritetingiausi šaltiniai yra seniausieji, nes jie liudija Lietuvos senumą, kilmę²⁸, „rodo mums aiškiai pažines lietuvių bei žemaičių senovėj buvusias su visų tolimosiomis tautomis“ (IŽ I, 31). Jis rašo: „Tokiamė dumpy senovės raštų ir migloj zaunų ir pasakų ne vien tie palaikai lietuvių kalbos ir apsiėjimų rodo jau taką skaitytojui, bet dar smailus dabotojas randa tenai ir kitą vadovą, kuriuomi sekdamos taip pat, jei ne regėti aiškiai, bent girdėti gal Lietuvos ir Žemaičių kraštus“ (IŽ I, 27). Pasakodamas apie gintarą, nurodo: „Taip pat Homeras savo dainėj mandagai jį garbina. Viršiaus minavotas [IŽ I, 24 – R. B.] veikalų rašytojas Herodotas, gyvenęs 400 metų pirm gimimo Kristaus, pasakoja mums apie gintarus dar aiškesniai [...]“ (IŽ I, 27). Siekdamas suteikti savo darbui autoritetingumo, Daukantas ne kartą giria savo pirmtakus: „garsus darų rašytojas“ (IŽ I, 33), „mokytas vyras pasakoja“ (IŽ I, 32), „Tacitas, rymionis, už visus kitus, pirmiaus minavotus, geresniai žino gintarų kraštą“ (IŽ I, 37).

Reikia pastebėti, kad nauja yra tai, jog Daukantas tiesos liudytojais pripažįsta kalbą, papročius: „Stokojant raštų tose, kaip sakau, aklanėse, kas daugnesiai belieka geidžiančiam smilui senovė kokios tautos

²⁸ Daukantas motyvuoja: „veltui šiandien stirvelėja tūli mokyti, rodydami lietuvių kiltį vieni teutonų, kiti gudų esančią, veikiaus ar vėliaus nukris jiems visiems migla nuo akių, kaip tiktai kalba lietuvių bus į raštą surašyta“ (IŽ I, 41).

žinoti, jei ne jos kalba, apsiėjimai ir krašto vaisiai, it vakarų žvaigždės klaidžiojančiam keleiviui, kuriomis turi namų sektis. Todėl, sekdamas tais paskuojais ženklais lietuvių tautos, pereisiu pirmuosius raštus senovės, apie ją ir jos kraštus pasakojančius“ (*IŽ I*, 23).

Daukantas *IŽ* suformuluoja savo kaip istoriko uždavinius. Jis pasiryžęs skaitytojui pateikti kritiškai įvertintus ankstesniųjų autorių šaltinius ir parodyti, kad jau senovės lietuviai turėjo valstybę ir buvo sukūrę jos valdymą (Daukanto žodžiais, „rėdą ir ūkingą sukerгимą“, *IŽ I*, 158), kad gyveno nuo seno „toj pačioj vietoj, kurioj šiandien tebėr“ (ten pat) ir buvo ekonomiškai pajėgi tauta – „dar didesnė, garsesnė pasidarė ne vien tomis dabar minavotomis karėmis, bet ir pačia prekyba, kuri tame amžiuj Žemaičių kraštuose klestėjo“ (ten pat).

Daukanto ir Kojalavičiaus rašymo intencijos daug kur sutapo. Tiek Kojalavičius, tiek Daukantas vartojo raiškos priemones, turėjusias patenkinti komunikacijos poreikį. Kojalavičius nurodo, kad imasi „pagal rašytinio veikalo reikalavimus ir dėsnius tvarkyti istoriją“ (*LI* 43). Tame pačiame poskyryje „Proga rašyti Lietuvos istoriją“ autorius rašo, kad Motiejaus Strijkovskio lenkiškai parašyta istorija turėjo kur kas mažesnę reikšmę, nes „žinios apie jo aprašytus žygius negalėjo plačiau pasklisti nei už tų vietų, kuriose jie buvo atlikti, nei už tų laikų, kad vyko, ir būti perduotos palikuonims. [...] Todėl nemaža žmonių, norinčių deramai pagerbti tos istorijos autoriaus atminimą, siūlė antrą kartą išspausdinti knygą, tačiau lotyniškai, kad ją galėtų suprasti daugiau skaitytojų“ (*LI* 42). Daukanto kalbos vartojimo strategija buvo nulemta jo požiūrio, kad: „derlingumas ir garbė kalbos eina greta su galybe tautos“ (*IŽ I*, 120). Autorius taip pat siekia tautos išgarsinimo. Jis sako, kad „yra svetimų vyrų didžiai mokytų, kurie Lietuvos kalbą labai giria ir godoja“ (*IŽ I*, 120); jis priduria Gottholdo Ephraimo Lessingo žodžius: „Lietuvių tauta kurią dieną galės didžiuotis visų didžiausiais dainiais“ (ten pat) ir pateikia dar stipresnę argumentą – „Ar rašytina yra ta kalba, tą gal alvienas išmintingas žmogus spręsti nuo to, ką pagirtas filosofas Kantas pasakė:

„Lietuvos kalba yra rašytina ne vien idant nuvargusiai tautai spindulį akylumo įžiebtį galėtų, bet dar žinotina yra dėl permanymo senovės žodžių, tankiai nusitinkančių įstatymuose vidutinių amžių, kuriuos mokytieji, nežinodami Lietuvos kalbos, išguldė įvairiai ir neteisingai“²⁹ (IŽ I, 120–121). Tiek Daukanto, tiek Kojalavičiaus tekste perteikiamas supratimas, kad kalbos pobūdis yra dalis viso teksto vertės. Kojalavičius rašąs, idant jaunuomenė „pajustų jos skonį“ (LI 42–43). Daukantas nurodo: „girdint dar šiandien lietuvių žemaitį kalbant, gal manyti, jog taip yra čysta ir derlinga, jog, ją apgrandžius nuo svetimų žodžių, kiekvienas, kas turi proto ir mokslo, tas gal šiandien dar visą pasaulį aukso žodžiais toj kalboj aprašyti“ (IŽ I, 121).

Galima tik patebėti, kad Kojalavičiui nereikėjo lotynų kalbos ginti, o Daukantas turėjo įrodyti, kad lietuvių kalba galima rašyti mokslo veikalus ir kad ji gali būti Lietuvos vaduotoja iš užmiršimo ir pražūties. Jo tekstuose retorikos figūrų pasirodo dažniausiai tuomet, kai apie vieną ir tą patį reikalą gali būti skirtingos nuomonės. Tačiau Daukantas nesiekią skaitytoją paveikti mokslinė tiesa. Kaip būdinga XIX a. kūrėjams, jis visą dėmesį sutelkia stiliui. XIX amžius iš retorikos perėmė pirmiausia tai, kas žadina jausmus²⁹. Tuo laikotarpiu retorikos *elocutio* dalis, išplėtota jau XVIII amžiuje, sulaukė dar stipresnio dėmesio, o tai vedė prie individualių stilių atsiradimo ir įsitvirtinimo.

XIX a. istoriografijos metodika daugiau kalbėjo apie įtikinimo dalykus. Įtikinamumas leido tekste pavartoti prasimanytus dalykus. O ir argumentacinėje logikoje nuo seno svarbiau buvo ne absoliutumas, o reliatyvumas³⁰. Nuo Aristotelio buvo žinoma, kad norint pateikti mokslinius įrodymus, adresatas turi būti išprusęs skaitytojas, o platesniam ratui skiriamą tekstą reikia rašyti ar sakyti vartojant labiau suprantamas priemones³¹. Taigi, net laikydamasis retorikos reika-

²⁹ Gérard Dessons, *Poetikos įvadas: Literatūros teorijų apžvalga*, iš prancūzų kalbos vertė Nijolė Keršytė, Jūratė Žalgaitė-Kaya, Vilnius: Baltos lankos, 2005, p. 90.

³⁰ Gérard Dessons, *op. cit.*, 93.

³¹ Аристотель, *Риторика. Поэтика*, перевод с древнегреческого Олега Цыбенко, Москва: Лабиринт, 2000, p. 7.

lavimų, Daukantas būtų turėjęs pakankamai erdvės kūrybiškumui. Topika mokė, kad įrodymai gali būti pasitelkiami ir kasdieniniame bendravime, ir moksluose³².

Daukanto veikaluose sutinkami tradiciniai teksto elementai buvo nulemti ne tik Kojalavičiaus istorijos, bet ir kitų antikinės historiografijos, kronikų bei renesanso, Baroko istorikų darbų. Daukanto tekste tradiciniai retorikos elementai atliko autoriaus apsidraudimo funkciją. Skaitytojo atpažįstami teksto elementai padėjo suvokti, kategoriškai neatmesti naujos istoriko idėjinės orientacijos, kalbos inovacijų, ypač leksikos pertekliaus.

Daukantas išlaiko istoriografiniuose tekstuose vartotas klišes, pavyzdžiui: „ką sutiko, tą teriojo ir degino, visa versdamas į rūstus tyrus“; „karda ir ugnia naikino“; „vyrą buklų ir gudrų, nelaimoj nenusimenantį“; „suplėšę tenai neapseikamus turtus“; „gyviesiems kliuvo į nagą“; „svietui ratuojant“ (*triumphante*); „vyras galįs karėj ir ūkėj“.

Nuo seno kūrėjai, ėmęsi plunksnos, baimindavosi būsimųjų skaitytojų kritikos. Todėl buvo vartojami manieringosios iškalbos topai, kurie nebūtinai reiškė tiesą, bet leido apsiginti nuo galimos kritikos. Apsidraudimo topas leido autoriui išsakyti pasiteisinimą dėl nepakankamo pasiruošimo darbui, nurodyti priežastis, kurios trukdo pasiekti kuo geriausių rezultatų. Vienas iš dažnesnių apsidraudimo topo požymių yra *skaitytojo perspėjimas*. Štai kaip Kojalavičius perspėja skaitytoją: „Kadangi mano pagrindinis ketinimas – glaustai atpasakoti lotyniškai tai, ką radau kitų sužymėta, manyčiau, kad negalėsiu būti kaltinamas, jeigu paliksiu, nieko nekeisdamas, tokį metų ir įvykių išdėstymą, kokį esu gavęs iš tų rašytojų“ (LI 70). Daukantas itin dažnai naudojo apsidraudimo topą. Pavyzdžiui, jis vienoje vietoje skaitytojus perspėja: „Taip rašo gudai savo raštuose, bet vokyčiai tos noties išgalių neminavoja, sakydami tiktai, jog Treniota būk užmušęs

³² Aristoteles, *Topik*, die Lehrschriften herausgegeben, übertragen und in ihrer Entstehung erläutert von Dr. Paul Gohlke, Paderborn: Ferdinand Schöningh, 1952, p. 25.

Mintautą“ (IŽ I, 405). Daukantas kur kas daugiau negu jo pirmtakas kreipiasi į auditoriją ir, tarsi nujausdamas priekaištus, mėgina pasiaiškinti, kalba tariamosiomis formomis, retoriniais klausimais, išreikšdamas abejones: „būk užsirūstinęs“ (IŽ I, 408); „Bet kas aprašys tą rūstą dieną“ (IŽ I, 409); „Ant tos žinios, regis, Vasilkas patsai nusiminė“ (IŽ I, 412).

Tarsi apsidrausdamas Daukantas perspėja skaitytoją, kad „veikalai karaliaus Mintauto taip yra suplaikstyti ir sujaugti, jog sunku yra kokią noris tenai perskyrą padaryti“ (IŽ I, 405), tačiau siūlo „viltis, kad visi senovės dokumentai bus pakarčiui laiko sulasyti ir į vieną knygą surašyti“ (ten pat). Šis istorijos šaltinių rinkimo ir publikavimo motyvas sietinas su Daukanto epocha, kai faktai buvo ypač svarbūs. Jais ne kartą būdavo išplečiamas *darbo motyvacijos topas*, kaip šiuo mūsų atveju – šis darbas esąs vertas išlikti, kadangi išsaugos praeities veikalus; atkreiptinas dėmesys, kad čia topas išplečiamas nauju požymiu – šis veikalas taip pat išsaugos lietuvių kalbą.

Daukantas atskleidžia ir savo esminę nuostatą – apginti pagonybę, atkovoti teisybę iš praeities istorikų. Tai parodo vieną iš esminių skirtumų nuo Kojalavičiaus – pervertinti nusistovėjusias tiesas ne Europos, o tautiniame kontekste. Štai kaip rašoma apie galimas Mindaugo mirties priežastis:

[...] vienok Mintauto giltinės kitas turėjo būti lyčius, ne kurį gudų rašytojai rado [rodo – R.B.], kaipogi, veizint į jo gyvenimą ir pradžia jo rėdos, visur jis rodos vyru gudriu, kantriu, narsiu, neapvežančiu krikščionių, mylinčių tėvainę ir liuosybę, kurio garbingais darbais visi raštai yra pripildyti, bet, tapęs krikščioniu, su visu savo rėdoj kitokiu rodos, nuo pat persikrikštijimo, tai yra nuo 1251, iki savo smerčio karšė nebėra jo girdėti, kuriose vieni žemaičiai noris sunkiai, bet didžiai garbingai grumias su vokyčiais, kryžėjais ir kalavijonimis bei su kitais meldžionimis, kad tuo tarpu Mintautas bendravos su mistras, kaip viršiaus minavojau, tuo tarpu, kad visa tauta su jais kruvinose karšė žuvo (IŽ I, 405–406).

Daukanto tekste su retorine tradicija daugiausia konkuruoja žodinės tradicijos formos: „Čia pasaka, nulydėjusi ilgą laiką, taip pradeda byloti“

(IŽI, 74); „Liuosybę ir dorybę neišpasakytai mylėjo ir už visų didžiausią savo tautos lietą turėjo, o atkakliai alvienas nedorybės ir vergybės baisiai neapvežėjo, kaipgi kiekvienas velijos laisvas labiaus tyruose po lapine ar tarp žvėrių giriose gyventi, nekaip aukso rūmuose kosodamos vergauti“ (IŽ I, 77). Pragmatinė nuostata yra laikoma pagrindiniu teksto sudaromuoju veiksnium. Daukantas, XIX a. idėjų veikiamas, vadovaudamasis Kojalavičiaus tekstu, negalėjo jo pažodžiui išversti. Ikilingvistinė Daukanto patirtis suponavo neįmanomą pažodinį vertimą. Kojalavičiaus teksto transformacijos buvo nulemtos ne tik lietuvių kalbos skirtumų, bet labiausiai Daukanto požiūrio į kalbą ir istoriją.

IŠVADOS

Tyrimas parodė, kad Daukantas iš Kojalavičiaus istorijos perėmė ne tik darbo struktūrą, bet ir turinio bei raiškos dalykus. Tačiau Daukantas, naujosios filologijos įtakotas, rašydamas siekė reformuoti rašomąją kalbą, atskleisti lietuvių kalbos galimybes, todėl jo tekste pažodinio šaltinio vertimo atvejų labai nedaug. Daukanto istorijoje pavaizduotas lietuvių tautinis ypatingumas buvo sukurtas nesilaikant pirmtako teksto „raidės“. Kompiliuodamas Kojalavičiaus tekstą, kalbos pobūdžiu jis siekė išsiveržti iš *HL* vyravusio universalaus racionalizmo, apibendrinto požiūrio, statiškumo – viso, ką lėmė to meto retorinė tradicija. *Istorijoje Žemaitiškoje* Lietuva savo trukmę įgyja per Daukantui atrodžiusį patvariausią elementą – tautos dvasią, kuri gali būti reiškiamą tik lietuvių kalba. Daukanto lietuvių kalbos transformacijos, jos vidinių resursų demonstravimas, pritaikymas moksliniam diskursui buvo jo didysis įnašas į istorijos rašymą. Tačiau Daukantas savo adresato pasaulio atsiradimą vaizdavo, pralenkdamas jo pasirengimą suprasti autoriaus intencijas bei jų realizaciją, todėl tai netapo įteisinta ir normatyvu.

Gajausi iš retorinės tradicijos Daukanto tekste lieka manieringosios, arba dirbtinės, iškalbos topai. Jie kalba, kad autorius juos

vartoja dėl įtaigos, bet nebūtinai jie atspindi tiesą. Įdomu tai, kad, lyginant su Kojalavičiumi, jis vartojo kur kas daugiau tokių topų. Manieringosios iškalbos topai kaip tradiciniai, skaitytojo atpažįstami teksto elementai turėjo padėti suvokti, kad tai – tradicinis istorijos tekstas tik lietuvių kalba, ir suponavo prielaidą, kad skaitytojas kategoriškai neatmes autoriaus intencijų rašyti lietuviškai, naujų idėjų, neleis nuvertinti autoriaus darbo. Daukanto tekste topai atliko autoriaus gynimosi funkciją. Pastarosios Kojalavičiui nereikėjo, tad jo tekste manieringosios iškalbos topai ne tokie dažni. Beje, jie XIX a. skaitytojams galėjo atrodyti ir kaip autentiškas, nuoširdus autoriaus apgailėstavimas, kad norėta daugiau, bet dėl objektyvių priežasčių pasiekta tik tiek, kiek jie regi.

Laikydamasis etnocentriškų pažiūrų, o lietuviškumui teikdamas normatyvinio pozityvumo (tai buvo artima Herderio pozicijai), Daukantas žengė toliau ir, nepaisydamas adresato menko pasirengimo, viršydamas jo išsilavinimo ir žinių lygį, užčiuopė ir išreiškė modernesnes idėjas, kurias skelbė Schlegelis, Humboldtas ir kiti pažangūs jo amžininkai.

Įteikta: 2009-08-18
Priimta: 2009-09-11

Roma Bončkutė

THE RECEPTION OF THE *HISTORIA LITUANA*
BY ALBERTAS VIJŪKAS-KOJALAVIČIUS IN THE WORK
ISTORIJA ŽEMAITIŠKA BY SIMONAS DAUKANTAS

Summary

The article investigates the transition from the rhetorical usage of language to its individual usage in the first part of the 19th century. Textological analysis shows that the main organizing source of *Istorija žemaitiška* (1834) by Simonas Daukantas was *Historia Lituana* by Albertas Vijūkas-Kojalavičius. The article analyses in detail how *Historia Lituana* by Kojalavičius influenced *Istorija Žemaitiška* by Daukantas. It is concluded that Daukantas adopted not only the structure of *Historia Lituana*, but also some of its content and of the means of expression. However, Daukantas, being under the influence of the new philology, sought to reform the written language and to unfold the possibilities of Lithuanian, so there are but few instances of word-for-word translation of the source in his text. In the aspect of language, he wanted to escape from the universal rationalism, generalized and static worldview – the qualities that were determined by the rhetorical tradition of the times. The article discusses the transformations of Daukantas's Lithuanian language and demonstrates that Daukantas adopted the topoi of mannered (artificial) oratory from the rhetorical tradition. In comparison with Kojalavičius, he used many more such topoi. Topoi of mannered oratory, as traditional elements, easily recognized by the reader, were supposed to imply that Daukantas's was a traditional historical text, albeit written in Lithuanian; the use of topoi induced the reader not to reject the author's innovative intentions of writing in Lithuanian and in general not to devalue his work.